

Nišani i stara mezarja na olovskom području¹

Mirnes Hasanspahić

profesor historije

mirnes.hasanspahic@bhddocumentary.net

Sažetak

Ovaj rad je sumarni pregled rezultata istraživanja muslimanskih nadgrobnih spomenika nišana i starih mezarja na području općine Olovo. Istraživanje je obavljeno u približnom vremenskom periodu kada i istraživanja srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka na istom području. Sva saznanja i zapažanja donesena su na osnovu terenskog istraživanja, usmenih izvora, iz podataka zemljišnog katastra i oskudnih podataka iz literature.

Ovo istraživanje na jednom lokalnom području pokazalo je da su muslimanski nadgrobnici i sve pojave koje ih prate, sa naučnog aspekta potpuno neistraženi. Čak ne postoje nikakvi objedinjeni i neobjedinjeni podaci o njihovoj brojnosti i rasprostranjenosti.

Ova rad rezultat je naučnoistraživačkog projekta podržanog od Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka u okviru programske podrške projektima koji izučavaju naučne oblasti Instituta

Ključne riječi: muslimanski nadgrobnici spomenik 'nišan', kultno mjesto, općina Olovo.

---

¹ Ovaj rad rezultat je naučnoistraživačkog projekta podržanog od Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka u okviru programske podrške projektima koji izučavaju naučne oblasti Instituta

Uvod

Ovaj rad je sumarni pregled rezultata istraživanja muslimanskih nadgrobničkih spomenika nišana i starih mezarja na području općine Olovo. Istraživanje je obavljeno u približnom vremenskom periodu kada i istraživanja srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika stećaka na istom području. Od ukupno 82 lokaliteta srednjovjekovnih grobalja na oko 36 lokaliteta postoji 'kontinuitet smrti', odnosno formiranje konfesionalnih grobalja i nastavak ukopa u kasnijim periodima prošlosti. Nekada je taj nastavak ukopa bio direktno na istoj lokaciji gdje su i stećci, a nekada je na udaljenosti do 300 metara. Od tih 36 lokaliteta, 26 su muslimanska groblja (mezarja).² Tako da je postojala potreba nakon istraživanja srednjovjekovnih grobalja (nekropola stećaka) nastaviti istraživanje konfesionalnih grobalja. U historiografskoj literaturi koja se bavi ovim temama, nije davana posebna pažnja ovoj pojavi, nego je samo sporadično spominjano.

Sva saznanja i zapažanja donesena su na osnovu terenskog istraživanja, usmenih izvora, iz podataka zemljišnog katastra³ i oskudnih podataka iz literature. Malo veću pažnju dali smo nišanima i lokalitetima iz starijeg perioda (15. i 16. st.), zbog njihove manje brojnosti, specifičnosti, karakteristikama i usmenih predaja koje su za njih vezane. Ova mezarja iz starijeg perioda nisu porodična mezarja, odnosno "ne zna se čija su". Dok su mezarja i nišani iz mlađeg vremenskog perioda (17. i 18. st.) puno brojnija, forma i dimenzije mlađih nišana su već ustaljene, u tom periodu ukrasi koje možemo pronaći na nišanima iz starijeg perioda su rijetki, uz ta mezarja većinom su i savremena mezarja i smatraju se porodičnim mezarjima („zna se čija su“).

Kroz sve periode prošlosti uočljiva je međusobna povezanost nadgrobničkih spomenika, odnosno primjetni su utjecaji iz starijih epoha prošlosti koji su se prenosili na nadgrobne spomenike iz mlađe epohe. Ta povezanost može da se primijetiti po lokacijama ukopa, što smo mi nazvali „kontinuitet smrti“, odnosno vjernost jednoj lokaciji za ukop kroz dugi

² Vidjeti tabelu u nastavku i karte u prilogu.

³ <http://www.katastar.ba/geoportal/preglednik/> (podaci o nazivima parcela/katastarskih čestica, o vlasništvu i ostali podaci nisu u cjelosti bili dostupni u toku 2015. godine jer se baza podataka koja je dostupna preko web preglednika dopunjava.

vremenski period, zatim ukrasima na spomenicima, njihovim oblicima i narodnim običajima te predanjima vezanim za grobna mjesta.

Za razliku od stećaka, koji su monumentalniji i na terenu uočljiviji, nišani su vrlo često oboreni na tlo i prekriveni humusom i vegetacijom, teško ih je uočavati i precizno brojčano evidentirati. Većina grobnih mjesta (mezarova) nisu obilježena nišanom, samo su označena/ograđena santračem⁴, nisu nikako označena ili su nišani uništeni. Kada se radi o livadi, onda je lakše uočiti ulegnuća u tlu kao prepoznatljiv znak da je tu mezar, a kada je lokacija zarasla u visočiju vegetaciju, onda je teže uočiti gdje je mezar.

Osvrt na literaturu

U literaturi ova tema je vrlo malo zastupljena općenito, a za lokalno olovsko područje skoro i da ne postoje nikakvi podaci. Izuzetak je svega nekoliko šturih podataka u literaturi. Veće interesovanje istraživača bilo je za spomenike koji su tzv. "prelazna faza" iz stećaka u konfesionalne nadgrobne spomenike (15. i 16. st.), dok je za tipične muslimanske nišane (sa turbanom i sl.) interesovanje bilo slabo, tako da o njima imamo vrlo malo podataka u literaturi. Jedan nišan/obelisk kod Bakića, koji pripada spomenutoj "prelaznoj fazi", plijenio je pažnju istraživača još prije stotinu godina. O njemu je objavljeno mnoštvo radova (Truhelka, 1889. 74; Filipović 1928.72-76; Benac, 1951.26-28; Bešlagić, 1971.232; Bešlagić, 1978.33-34; Wentzel, 1964.186.212. i 1999.140). O ostalim muslimanskim nadgrobnim spomenicima skoro i da nije pisano. Etnograf Filipović S. Milenko spominje jedno muslimansko groblje (dovište) s nišanima i ukasima na njima (Filipović 1928. 72-76), i nešto kasnije navodi nekoliko lokaliteta sa starim nišanima bez puno detaljisanja (Filipović 1934. 14-17). U svom djelu *Islamska epigrafika BiH* Mujezinović Mehmed na-

---

4 *Santrač*, jedno od značenja je: ograda, okolica, okvir oko bunara ili groba (Škaljić, 1966. 549). Etnograf Milenko S. Filipović bilježi da po Glasincu male bunare zovu „santrač“ (Filipović, 1950. 23). Također, naziv „santrač“ ponegdje je korišten za način gradnje mostova. Na rijeci Prači postojao je jedan jednolučni most sa masivnom drvenom konstrukcijom, a narodni izraz za tu vrstu konstrukcije bio je „čuprija na satrač“. Most je izgrađen još za vrijeme osmanske vlasti i nalazio se između Prače i Gorazda. „Santrač“ je još naziv za kolutastu drvenu podnicu koja se postavlja na dnu iskopanog bunara (Stratimirović, 1925. 92).

vodi samo jedan par starih nišana (Mujezinović 1998.10)⁵. U novije vrijeme, četiri lokacije sa nišanima obuhvaćene su odlukama Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika kao dijelovi nacionalnih spomenika, Bakići-dovište⁶, Lavšići (nišani uz nekropolu stećaka Mramorje)⁷, nišani u haremu stare džamije u Miljevićima⁸ i nišani u haremu stare džamije u Solunu⁹. Ovom pregledu literature možemo dodati i dva novija izdanja (Muftić 2004; Behlulović, 2008) koja pretežno obrađuju usmenu tradiciju, predaje, legende, običaje i geoneologiju, spominju i neka mezarja, turbeta i dovišta, ali bez puno terenskog zapazanja.

Osvrt na srednjovjekovne nadgrobnne spomenike stećke

Ovom istraživanju muslimanskih nadgrobnih spomenika prethodilo je istraživanje srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka na istom području. U vrijeme istraživanja stećaka od 2006. do 2014. godine istraženo je 82 grupnih i pojedinačnih lokacija stećaka. U literaturi je bilo evidentirano 460 stećaka (Fekeža, 2008.66.), nakon ovog istraživanja ukupan broj znatno je povećan i iznosi 1039 stećaka (Hasanspahić, 2014.¹⁰; Hasanspahić, 2015.c.¹¹). Rezultati istraživanja stećaka na olovskom području trenutno se objavljuju u rubrici *Mramorje* u naučno-popularnom

5 Također, navodi primjer nekropole sa stećcima, s kršćanskim i muslimanskim nišanima u naselju Žunova, koje autor svrstava u okolicu Olova, što je mala autorova greška. Naime, radi se o naselju koje se nalazi na prostoru između Olova i Sokoca, gravitira i administrativno pripada općini Sokolac. Autor je, možda, zabunom napravio grešku, jer postoji naselje istog naziva i u općini Olovo.

6 Odluka Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, *Privodno i historijsko područje – nekropole sa stećcima, nišanima, obeliskom i ostacima Crkve sv. Roka u Bakićima Donjim, u selu Bakići Donji*, 10.9.2008. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3042 [Pregledano: 24.1.2016.].

7 Odluke Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: *Historijsko područje – Nekropola sa stećcima "Mramorje" i starim nišanima u Lavšićima*, 5.11.2008. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3055 [Pregledano: 24.1.2016.].

8 Odluka Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: Mjesto i ostaci istorijskog spomenika – Stara drvena džamija u Miljevićima, 4.7.2007. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2970 [Pregledano: 24.1.2016.].

9 Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: Graditeljska cjelina - drvena džamija u Solunu kod Olova, 8.7.2009. Sarajevo, Dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3251 [Pregledano: 30.5.2015.].

10 Hasanspahić Mirmes, 2014. "Koliko stećaka imamo", Dostupno na: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje/95-koliko-stecaka-imamo> [Objavljeno: 19.10.2014. Ažurirano 30.8.2015. Pregledano: 24.1.2016.].

11 Hasanspahić Mirmes, 2015.c, (u pripremi).

internetskom magazinu BhDOCumentary.¹² Prostorna rasprostranjenost stećaka na području općine Olovo može se vidjeti na izrađenoj geografskoj karti.¹³

„Kontinuitet smrti“ – vjernost jednoj lokaciji za ukop

Posebno je zanimljiva jedna pojava koju smo pratili u toku istraživanja stećaka i nišana. Radi se o vrlo čestom korištenju jedne lokacije za ukop, kroz dugi vremenski period, odnosno kroz više različitih društvenih perioda prošlosti. Dugo se zadržavala praksa vjernosti jednoj lokaciji za ukop svojih mrtvih. Nekada je apsolutno ista lokacija korištena za ukop, a nekada su to dvije prostorno vrlo bliske lokacije na udaljenosti najviše do oko 300 metara.

Tri lokacije sa nadgrobnim spomenicima nišanima posebno su zanimljive kada se radi u kontinuitetu ukopa. Naime radi se u tri slučaja gdje su ukopi muslimanskih grobova (16.-17. st.) vršeni na tumulima/humkama koje mogu biti prahistorijske grobnice. To se sada može vizuelno ustanoviti, ali bi tek arheološka istraživanja dala pravi rezultat. To su lokacija dovišta Jasik (kod Moguša), lokacija Jezerine (kod Metilja) i lokacija na Kurjači (Dolovi - sa očuvanim jednim nišanom u obliku stele sa predstavom sablje). Lokacija Jezerine (Fotografija 1) ima nekoliko mezarova, a dva mezara obilježena su s tri velika i istaknuta nišana (dva uzglavna s turbanom, a jedan podnožni završava se piramidalno s jabukom na vrhu). Druga lokacija je dovište u Jasiku (Fotografija 2). Na ovoj humci, koja je, otprilike, veličine kao i prva, smješteno je desetak mezarova, obilježeni su dobro očuvanim i masivnim nišanima, a na prostoru, livadi južno od humke, nalazi se mnoštvo mezarova koji su samo ograđeni santračem koji je potonuo ili su ulegnuća u tlu. Teško je utvrditi tačan broj mezarova, a po svemu sudeći da je cijela livada mezarje. U oba slučaja se nekropole stećaka nalaze nekoliko stotina metara udaljene od ovih lokacija. Treća lokacija je lokacija na Kurjači (u blizini naselja Dolovi), gdje su tri lokacije stećaka (40, 9 i 2 stećka). Jedna od tih lokacija su Krčevine sa 9 stećaka, smještena očigledno na prahistorijskom tumulu, a, možda, i susjedna nekropola Raškovnica (40 stećaka). Između te dvi-

12 www.bhdokumentary.net/index.php/mramorje [Pregledano: 28.12.2015].

13 Hasanspahić Mirnes, 2015.a, "Karta rasprostranjenosti stećaka na području općine Olovo", Dostupno na: www.bhdokumentary.net/index.php/mramorje/145-karta-rasprostranjenosti-stecaka-na-podrucju-opcine-olovo [Objavljeno: 14.3.2015., Ažurirano 12.6.2015., Pregledano: 10.12.2015.].

je lokacije, koje su udaljene oko 300 metara, nalazi se jedna humka na kojoj je stari nišan/stela s plastično izvedenim prikazom osmanske sablje, a na susjednoj parceli je neutvrđen broj mezarova ograđenih samo grubo klesanim kamenom santračem. Humka na kojoj se nalazi nišan je ugrožena gradnjom kolskih puteva i moguće je da je prije gradnje puteva na humci bilo još mezarova koji su uništeni prilikom gradnje puteva.¹⁴

Fotografija 1: Lokalitet Jezerine, Metilji

Fotografija 2: Dovište Jasik, Moguše

Kada se radi o ukopu iz srednjeg vijeka, odnosno stećcima, korištenje prahistorijskih humki/tumula još je češća pojava. To nije specifična pojava samo za olovsko područje nego je to česta pojava na cijelom području rasprostiranja stećaka. U tabeli ispod brojčano je prikazan pregled lokaliteta stećaka s nastavkom ukopa konfesionalnih groblja (pogledati karte koje su u prilogu).

////	Pravoslavna groblja	Katolička groblja	Muslimanska groblja	Lokacije stećaka koje nemaju kontinuitet ukopa	Neodređeno (pomjerani stećci)	Nepotvrđeno (podaci postoje, ali stećaka nema)
Direktno na lokaciji stećaka	6	2	10	41	6	5
Na udaljenosti do 300 m od stećaka	1	1	16	////	////	////
////	7	3	26	41	6	5

14 Hasanspahić, 2015.b, "Kontinuitet smrti - Prahistorijski tumuli kao lokacije za srednjovjekovna groblja na olovskom području", Dostupno: <http://bhdokumentary.net/index.php/mramorje/175-kontinuitet-smrti-prahistorijski-tumuli-kao-lokacija-za-srednjovjekovno-groblje-na-olovskom-podrucju> [Objavljeno: 7.7.2015., pregledano: 10.1.2016.].

Postoje i neke lokacije za koje smo pronašli podatke koji govore da su na istom mjestu nekada bili stećci i nišani, ali nismo mogli potvrditi postojanje stećaka, jer ih danas nema. To je, na primjer, lokalitet Prokop (u blizini Jelašaka) na kojem je sačuvan jedan nišan s turbanom, a lokalitet u starim katastarskim planovima nosi naziv Mramor. To je na olovskom području uvijek naziv za srednjovjekovne nekropole, ali danas stećaka tu nema. Mali prevoj i humka na kojem je nišan, ugroženi su gradnjom lokalnih kolskih puteva koji se na tom mjestu križaju. Primijetili smo da je gradnja puteva puno puta ugrožavala nekropole i ovdje se može pretpostaviti da su tu nekada bili stećci koji su uništeni gradnjom puteva ili odvezeni nekim drugim povodom. Teško je znati. Nišan je nekada skliznuo na put, pa su ga lokalni stanovnici vratili na staro mjesto.

Drugi podatak je iz starije literature, a odnosi se na nekropolu Zagajnica (naselje Pogar, 3 km sjeveroistočno od Olova), autor bilježi: "... da pored tih mramorova, u istom groblju ima i osam 'nišana', dosta visokih stubova, koji su nesumnjivo muslimanski nadgrobni spomenici." (Filipović, 1934.15). Autor je uradio i crtež jednog od tih stubova/nišana, ali ne navodi više detalja (Filipović, 1934.16). Lokacija je, u to vrijeme, kako navodi i autor, a i kasnije korištena za pravoslavno groblje, tako da postoji mogućnost da su ovi spomenici uništeni korištenjem, kopanjem novih grobova.

Treći podatak crpimo iz starih austrougarskih geografskih karata, a tiče se lokaliteta (dovišta) Kujava ili Zid pored naselja Klinčići. Ova lokacija je u tim kartama označena oznakom „AG“ (što znači staro, „antičko groblje“), a to je oznaka koja se upotrebljavala za označavanje nekropola stećaka. Stećaka sada na toj lokaciji nema, ali u aktivnom muslimanskom mezarju ima nekoliko veoma interesantnih starih nišana. Stećci su možda odneseni, uništeni ili 'potonuli' (prekriveni humusom ili kasnijim kopanjem grobova).

Četvrti podatak koji smo pronašli u zemljišnom katastru, a odnosi se na lokalitet Smrečje (Gornji Boganovići). Na lokaciji ima nekoliko mezarova sa starim nišanima, a oko 200 m sjeverozapadno nalaze se parcele pod nazivom *Mramorje* i *Gornje Mramorje*. I ovaj lokalitet je ugrožen gradnjom puteva i šumskih trasa, tako da nije isključeno da je na lokaciji

bilo i stećaka. Peti podatak je iz usmenih izvora da je na lokaciji „kod pilane“ (2 km od Olova) postojala nekropola stećaka i nišana. Nekropola je potpuno uništena gradnjom regionalnog puta Sarajevo-Tuzla (M-18). Iako smo pokušali da pronađemo pisani izvor koji potvrđuje usmena kazivanja, nismo uspjeli.

Treba napomenuti da su svi pomenuti putevi koji su ugrozili nekropole, nekada bili skromnih dimenzija (više pješački) i nisu toliko ugrožavali spomenike, ali su u 20. stoljeću za njihovo proširenje korištene mašine i to je ugrozilo nekropole.

Dovišta i kulturna mjesta

Nije moguće posmatrati, istraživati, pričati ili pisati o lokacijama sa starim nišanima i mezarjima a da se ne dotakne teme tradicionalnih dovišta. Na prostoru Bosne i Hercegovine i šire, a tako i na ovom lokalnom olovskom području o kojem je ovdje riječ. O dovištima je pisano u historiografskoj, etnografskoj i teološkoj literaturi, ali o ovoj temi ima još da se piše.

Lokacije na kojima se okupljaju bosanski muslimani (Bošnjaci) radi tradicionalnog obreda učenja dove (obično su to „kišne dove“ ili „dove za kišu“) većinom su vezane za mjesto ukopa (stećke, grobove, nišane, turbeta, groblja, mezarja). To su molitve (dove) koje su upućivane putem „posrednika“ (*merhuma*, umrlog/umrlih) koji su ukopani u mezarju. U muslimanskom svijetu postoji tradicija po kojoj se vjeruje da su molitve (dove) upućene Bogu putem posrednika (šehid, hodža, evlija, derviš) mnogo jače (Bringa, 2009.179). Iako se nazivaju 'kišnim dovama', one se obavljaju bez obzira na vremenske prilike i padavine, raspoređene su svake kalendarske godine. S obzirom da postoje lokacije dovišta koje nisu vezane za mjesto ukopa (groblja, mezarja, nišane), a dove na tim lokacijama možemo smatrati „neposredničke“ dove, tako da „posredništvo“ nije vezano za sva molitvišta. Na osnovu tog zaključujemo da su dovišta i dove bosanskih muslimana imale nešto širi kontekst shvaćanja i da nisu isključivo vezana samo za „posredovanje“ umrlog, nego su poštivana neka kulturna mjesta u prirodi. Obično su to planinske kote i neka uzvišenja, pećine, izvori vode i sl.

Fotografija 3: Dovište Borići, Petrovići: stećak, u pozadini je Drvena Musala, pored nje santračem ograđeni mezarovi, a 30 m dalje par velikih nišana

U prošlosti, a i sada postoje različiti stavovi muslimanske uleme (učenjaka) o posredovanju molitve na grobljima koja su po predaji šehidska, derviška, odnosno kulturna mjesta. Neki su to negodovali i smatrali kao naslijeđem iz daleke predislamske prošlosti, a neki su tu praksu pak odobravali kao nešto što nije propisano, ali ni protivno islamskom zakonu (Bringa, 2009. 185).

Po svojoj poziciji gdje se nalaze, olovska dovišta mogu se podijeliti u tri skupine:

1. Dovišta koja su na lokacijama sa srednjovjekovnim grobovima/grobljima sa stećcima i ujedno sa muslimanskim mezarima, obično sa istaknutim velikim nišanima, ali i na nekim mezarjima sa malim skromnijim nišanima. Na dva dovišta srednjovjekovni nadgrobni spomenici stećci i muslimanski nišani su na istoj lokaciji (Petrovići – fotografija 3 i Čuništa). Nekoliko lokacija dovišta je uz muslimanske mezarove, a gdje su stećci udaljeni svega nekoliko desetina ili stotina metara, to su: Gurdići (Tisovo brdo/pod brdom Palež, gdje se u blizini dovišta, oko 200 metara, nalazi mala nekropola stećaka sa tri stećka, a nešto dalje još jedna), Bakići iznad lokacije sa velikim starim nišanima je nekropola Slavanj, lokacija gdje se obavlja obred za vrijeme Alidžu-na (Ilindana) u Kamensku i Rijeci (u blizini lokacije, oko 200

metara nalazi se tzv. Tursko greblje, ali i nekropola Rudine, dovište Pogar u blizini je nekropola Zagajnica i Memagić stijena.

2. Lokacije dovišta koja se nalaze samo uz muslimanska groblja, nišane i turbeta: dovište Jasik (Moguše), dovište Kurban-kamen (Glavično), dovište Stublenice (Martinovići)

U treću skupinu spadaju dovišta koja uopće nisu vezana za bilo kakve grobne lokacije, ali su uobičajeno na planinskim vrhovima/kotama. To su dovišta: Milankovići i Vukotići (na Kruškovici, 1183 m n/v, izvor Mutni bunar - Konjuh/Smolin), Žunova na Bijelom vrhu (kota 1271 m n/v, Konjuh) i Lišci (Obla glava, 816 m n/v).

Ovdje je bitno napomenuti i dovišta iz susjednih općina koja se nikako ne razlikuju od olovskih. Nabrojat ćemo neka: Ligatići i Mižnovići (Velika glava), Karići, Šejhova voda, Ravne i Zubeta – Vareš, Crna Rijeka, Rakova Noga – Ilijaš (Muftić, 2004.221, tabelarni prikaz i raspored održavanja). Zatim, dovišta i na susjednom banovačkom i kladanjskom području, od kojih su neka „zamrla“. Jedno od „izumrlih“ je dovište na vrhu planine Konjuh 1327 m n/v (Djedović, 2010.43-47). Ovo dovište po svojoj „visinskoj“ lokaciji identično je sa spomenutim olovskim dovištima na zapadnim obroncima Konjuha (Kruškovića i Bijeli vrh).

Ista ova podjela dovišta kako je gore izneseno, može se primijeniti na cijelo područje gdje postoje dovišta (Duranović, 2014. 287).

Zahvaljujući nadgrobnim spomenicima (stećcima i nišanima) možemo pouzdano znati da je taj kontinuitet kulnog mjesta od srednjeg vijeka pa na ovamo neprekinut.

Turbeta kao kulturna mjesta i „plaćene dove“

Pojedina turbeta također, spadaju u kulturna mjesta koja se posjećuju ne samo kolektivno i u određeno vrijeme nego i pojedinačno i vremenski neodređeno i uz ostavljanje nekih darova, najčešće novca. Po jednom novijem, zanimljivom sociološko-psihološkom istraživanju o profilima, poimanjima i shvatanjima ljudi posjetilaca turbeta, vidimo da turbeta posjećuju ljudi različitih socioloških, psiholoških i religioznih profila. Istraživanje je provedeno na osnovu anketiranja posjetilaca turbeta neznanih šehida u Grabljama kod Busovače (Duranović, 2015. 276). U

Fotografija 4: Otvor za ubacivanje novčanica na turbetu kod stare džamije u Solunu

ovom istraživanju radi se o povremenim, pojedinačnim posjetama turbetima uz ostavljanje nekih darova, najčešće novca, a ne kolektivnim posjetama kao dovištima.

Kod lokalnog olovskog stanovništva vrlo je malo onih koji posjećuju ovdašnja turbeta, to su turbeta u Stublenicama u Martinićima i turbe kod stare džamije

u Solunu. Jedan od razloga zašto „stranci“, odnosno osobe koje ne pripadaju lokalnom stanovništvu, ne posjećuju ova turbeta je taj što se ova turbeta ne nalaze uz današnje puteve te ih je teško pronaći gdje se nalaze.

Usmene predaje – memorija prostora i vremena

Sve usmene predaje vezane za grobna mjesta (mezarja, nišane) otprilike odgovaraju ostalim predajama koje se mogu susresti na bh. području i šire. Ukratko, to bi bila tri poznata i vrlo učestala mitska „obrasca“. To su „svatovska groblja“, legenda da su se sukobile dvije kolone svatova i iz određenih razloga zametnuo se međusobni boj te da su tu svi izginuli; zatim legenda/predaja o „Fatihovim vojnicima“ koja je vezana za lokacije s nišanima, posebno one sa velikim nišanima, s vjerovanjem da su tu sahranjeni šehidi koji su poginuli u osmanskim osvajanjima ovih prostora i treća legenda o junaku ili njih više, najčešće dvojici junaka, koji su obezglavljeni nosili svoje glave pod rukom i na mjestu gdje bi ih neko vidio tu bi skončali. Na tom mjestu bi im se sagradilo turbe. Legenda koja se rjeđe susreće, a na olovskom području bilježimo je samo u dva slučaja (mjesta), a to je legenda po kojoj je majka ispratila sina u vojsku (vojnu) i na mjestu gdje joj je izmakao s vidika, pošto se nije nikada vratio, odredila bi da se podigne nišan (predaje zabilježene u Miljevićima i u Gornjem Klisu). Postoje i lokacije za koje se ne veže nikakva predaja (legenda). Skoro za sve lokacije smatra se i kaže „da su to stara greblja“.

Po „memorijskom“, vremenskom smislu lokacije s muslimanskim mezarjima i nadgrobni spomenicima (nišanima), mogu se podijeliti u dvije osnovne skupine lokacija. To su starija i mlađa mezarja. Starija

mezarja obično su s velikim i istaknutim nišanima koji su najčešće ukrašeni (sablja, luk i strijela, tupuz/čomaga/, jabuka...) ili su nišani samo nagrubo oklesani ili pak nišana nema dok su mezarovi samo ograđeni santračem. Za ove lokacije se obično vežu predanja i legende. Bitna karakteristika vezana za ova mezarja je to što se „ne zna čija su“, odnosno nemaju porodičnu/familijarnu odrednicu, čak se posebno ne pripisuju nekom naseljenom mjestu. Drugu skupinu bi predstavljala, po svemu sudeći, mlađa mezarja koja se obično nalaze blizu ili zajedno sa mezarjima koja se danas koriste i imaju porodičnu/familijarnu odrednicu, zna se „čija su“. Kod prve skupine je skoro uvijek zadržana tradicija pozicioniranja lokacija ukopa na visinskim istaknutim lokacijama (kota, prevoj, dominantan mali ili veliki brijeg). Ova tradicija se dugo zadržala pa se može primijetiti da su mezarja i iz mlađe skupine (17., 18. i 19. stoljeće) također formirana na nekom brijegu. Nekada su obje grupacije prostorno veoma bliske (zajedno ili granične parcele), a nekada nisu.

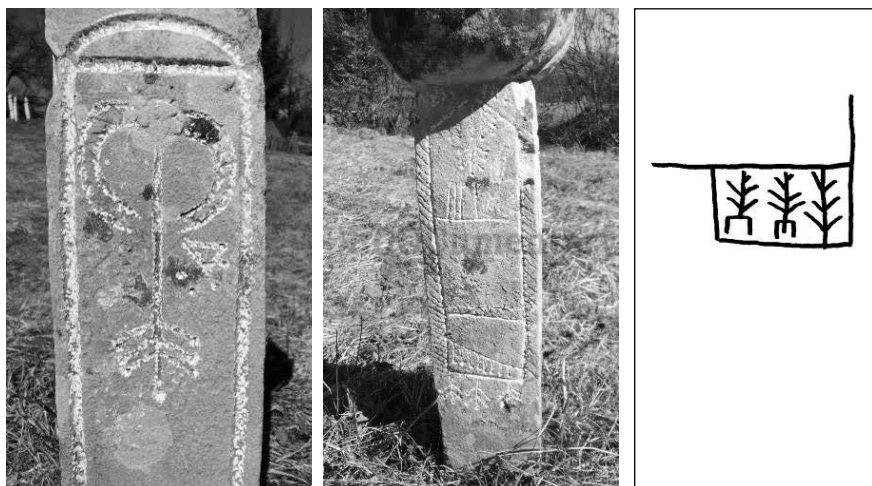
Ukrasi

Donosimo tabelarni prikaz vrste i brojnosti evidentiranih ukrasa na muslimanskim nadgrobnim spomenicima nišanima u okolici Olova.

Vrsta i tehnika ukrasa	Količina
Sablja u koricama – urezivanjem	9
Sablja bez korica – urezivanjem	4
Sablja – plastično	1
Topuz/kijača/štap ¹	10
Luk i strijela – urezivanjem	1
Luk bez strijele – urezivanjem	2
Luk bez strijele – plastično	2
Jabuka (polujabuka)/kugla (na vrhu nišana) ²	12
Jabuka (polujabuka)/kugla (na bočnim stranama nišana)	17
Cik-cak linije	1
Kompozicija linija i drugih ukrasa	1
Krug/obruč – urezivanjem	3
Okruglo udubljenje	1
„S“ motiv spirala ³ - urezivanjem	9
Rozeta (šetokraka) – urezivanjem	5
Divit ⁴ - plastično	3

Fotografija 5:
Nišan iz Petrovića

Fotografija 6: Unikatan ukras: kompozicija linija i tačkastih udubljenja na nišanu na dovištu Stublenice (Martinovići). Crtež: detalj ukrasa ispred dovišta Djevojačke pećine u Brateljevićima kod Kladnja (autor: Jasminko Mulaomerović)

Na nekim primjercima nišana neki motivi se više puta ponavljaju tako da je broj tih motiva, ukrasa puno veći nego broj nišana.

Može se konstatovati da su najzastupljeniji ukrasi na muslimanskim nadgrobnim spomenicima/nišanima u okolici Olova, sablja, topuz i jabuka. Ova tri *standardna* ukrasa mogu se uobičajeno evidentirati na nišanima (Bešlagić, 1978.57), tako da s najčešćim ukrasima olovsko područje ne odstupa od ostalih područja u Bosni i Hercegovini, iako se neka ozbiljnija usporedba među lokalnim područjima i ne može praviti s obzirom na slabu istraženost ovih nadgrobnih spomenika na cijelom prostoru njihovog rasprostiranja. Za neke ukrase sa sigurnošću možemo tvrditi da su nasljedstvo sa srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika stećaka, a to su: jabuka, krug, „S“ motiv spirala, rozeta i sve vrste linija. Utvrđeno je da ovih ukrasa ima na srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima u okolici Olova (Hasanspahić, 2015.c), a i na drugim mjestima (Bešlagić, 1978.58). Za neke ukrase možemo tvrditi da su rijetki i unikatni (*nestandardni*), kao što su: kompozicije linija i tačkica na jednom nišanu na dovištu Stublenice u naselju Martinovići i plastično izvedeni prikaz divita na tri nišana u haremu džamije u Jelaškama. Što se tiče ukrasa iz Martinovića, neki dijelovi ukrasa (male kose crtice) slični su

ukrasima koji se nalaze na stijeni ispred Djevojačke pećine, dovišta i kultnog mjesta u Brateljevićima kod Kladnja (pogledati fotografiju br. 6 i crtež). Što geografski i nije daleko. Radi se o dva područja koja razdvaja planina Konjuh, a koja su međusobno intenzivno komunicirala u prošlosti.

Kada je riječ o divitu kao ukrasu na nadgrobni spomenicima, vrijedi naglasiti da se radi o unikatnom ukrasu (Fotografija 7). Koliko je nama poznato ovo je prvo evidentiranje ovog ukrasa na nišanima. Ovi ukrasi se nalaze na tri nišana u haremu džamije u naselju

Fotografija 7: Unikatni ukras, prikaz divita, Jelaške

Jelaške (oko 30 km sjeverno od Olova). Na jednom od tri nišana s divitom ispisana je hidžretska godina, tako da ga možemo datirati. Ispisana godina je 1195. h.g., što odgovara 1780/81. godini. Druga dva nišana nalaze se vrlo blizu nišana sa ispisanom godinom, iste su izrade, oblika, materijala i ukrasa. Položaj divita i način izrade su isti u sva tri primjerka. Vrlo je vjerovatno da ih je izradio isti klesar i da su iz bliskog vremenskog perioda. Ukras je izveden plastično i doista se radi o estetski vrijednim primjercima muslimanskih nadgrobni spomenika uopće. O divitu kao predmetu, kako se izrađivao i koja mu je namjena, može se pročitati u kraćem tekstu "Tintarica i kalem", autorice Aide Alispahić. Pored funkcionalne, skoro uvijek ima svoju umjetničku dimenziju vrlo često i sa kaligrafskim natpisima (Karamehmedović, 436).

Na olovskim nišanima uočene su i neke druge karakteristike koje se ne mogu svrstati pod ukrase, jer su više imale neke praktične (statičke) funkcije na mezarju. To su postolja za uzglavne nišane izrađena od jednog komada kamena i zapaženi su ostaci korištenja željeznih klanfi (spojnica) za uvezivanja fino obrađenog santrača oko mezarja – klan-

fanje. Postolje je klesano od jednog komada kamena, to je jedan manji kameni blok dimenzija oko 50x40x10, sa vanjskih strana ne toliko precizno izvedenih rubova, ali otvor koji se izrađivao na sredini tog bloka uvijek je precizno oklesan tako da bi se nišan mogao postaviti u taj otvor i bio stabilan. Klesar je sa ovim postoljem imao nakanu da riješi problem stabilnosti nišana.

Oblici nišana

Oblici nišana na olovskom području su raznovrsni. U oblicima kod olovskih stećaka postoji svega nekoliko spomenika “uspravnog” oblika, to su spomenici čija je visina dominantnija od širine i dužine. Obično se u literaturi nazivaju stećci u obliku stele (pravougaone osnove), stupa i nišan (kvadratne osnove). Uspravni oblici se nalaze uglavnom u istočnoj Bosni i po vremenu nastanka spadaju u kraj perioda egzistencije stećaka (Bešlagić 1978.14).

Dva su ovdje posebno zanimljiva. Pored poznatog obeliska/nišana sa lokaliteta Vlaškovac iz Donjih Bakića koji je poznat i o kome je puno

pisano u literaturi (već smo ga spominjali pod naslovom „Osvrt na literaturu“), na olovskom području postoji još jedan manji nišan, a koji je veoma sličan velikom nišanu/obelisku iz Bakića. Ovaj spomenik se nalazi u neselju Petrovići (Fotografija 5). Za razliku od bakićkog, ovaj nišan je potpuno nepoznat i nije nigdje evidentiran i analiziran u literaturi. Po obliku su isti. Oba su stup kvadratne osnove koji se prema gore blago sužava i ima piramidalni završetak. Bakićki obelisk/nišan je masivniji i viši, njegova visina je oko 4 metra. Petrovački je skromnijih dimenzija, visok je 130 cm. Završava se malom piramidom i jabukom/

Fotografija 8: Klinčići, pokušaj izvedbe turbana

kuglom na vrhu piramide koja je odlomljena. Bridovi su kao i na bakićkom ukrašeni pletenim užetom, sve četiri strane su ukrašene spiralnim zavojima tzv. *S motivima* (vidjeti tabelu s ukrasima i napomenu br. 17).

U ranoj fazi nišani sve više imaju pravolinijske oštre linije, tj. u obliku su stele sa nekim ispupčenjem ili bez njega na vrhu spomenika, piramidalno se završavaju ili ravno. Svakako da se domaći klesari dugo ne odlučuju na zaobljene linije, odnosno na turbane.

Umijeće i vještine, koje su domaći klesari naslijedili od svojih pretходnika klesara stećaka, zadržavaju se kroz nekoliko generacija klesara. U početku se upuštaju u neke blage zaobljene linije posebno na vrhu spomenika (obla ispupčenja, jabuke, zaobljenje gornje linije, pokušaji izvedbe turbana - Fotografija 7). Tek kasnije u zrelijoj fazi klesari uspijevaju da oblikuju turban. Turban je nekada „kvadratnog“, „četvrtastog“ oblika, a nekada je izveden perfektno. Evidentirani su i nišani koji su samo grubo oklesani, ali su ipak uspravni, odnosno visina dominira. Kada bi se mezar označavao santračem, nekada je uzglavni kamen malo veći od ostalih. Vremenom su klesari uvidjeli da je nišane, odnosno turbane, kao najzahtjevniji dio nišana, puno lakše oblikovati od mekših materijala, tako da, pored krečnjaka, upotrebljavaju i kamen od dubinskih ili intruzivnih magmatskih stijena („sivi“ kamen) kojeg u olovskom kraju ima u izobilju (u dolini Krivaje i Stupčanice). Ovaj materijal je mekši za

obradu i uglačavanje, ali treba biti puno pažljiviji prilikom obrade jer lakše puca nego krečnjak.

Pored nišana sa turbanom (kosim i uspravnim gužvama), evidentirani su i nišani sa derviškim turbanima, ženskim kopicama, osmougaone osnove, piramidalnim i ravnim završetkom. Na fotografijama ispod su prikazani neki od oblika nišana. Prve dvije fotografije u gornjem lijevom uglu su spomenici u obliku stele i koji se nalaze uz stečke (jedan je obo-ren), ali skoro da se ne razlikuju od nekih nadgrobnih spomenika koji su u muslimanskim mezarjima.

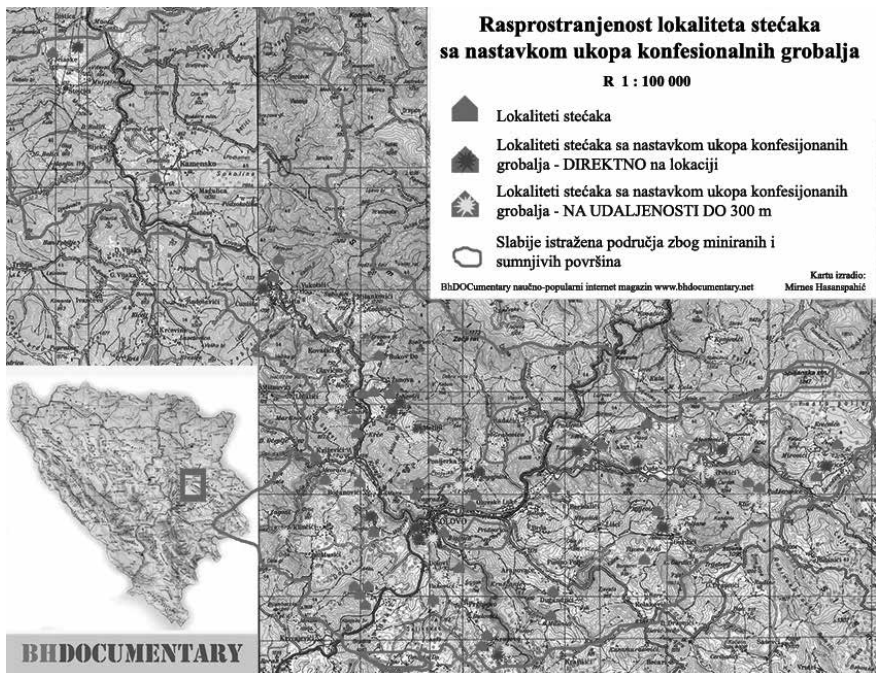
Zaključak

Ovo istraživanje na jednom lokalnom području pokazalo je da su muslimanski nadgrobnni spomenici i sve pojave koje ih prate, sa naučnog aspekta potpuno neistraženi. Čak ne postoje nikakvi objedinjeni i neobjedinjeni podaci o njihovoj brojnosti i rasprostranjenosti. Pojava blizine „starih muslimanskih nišana“, pa i drugih konfesionalnih grobalja i spomenika u blizini srednjovjekovnih nekropola ili uz njih, samo je usputno navođena u literaturi, bez ikakvog detaljnijeg istraživanja. U

našem primjeru to se pokazalo kao učestala pojava, s obzirom na to da oko pola lokacija srednjovjekovnih grobalja ima svoj „kontinuitet smrti“, odnosno nastavak ukopa na istom ili bliskom mjestu (do 300 m udaljenosti) u kasnijim periodima prošlosti.

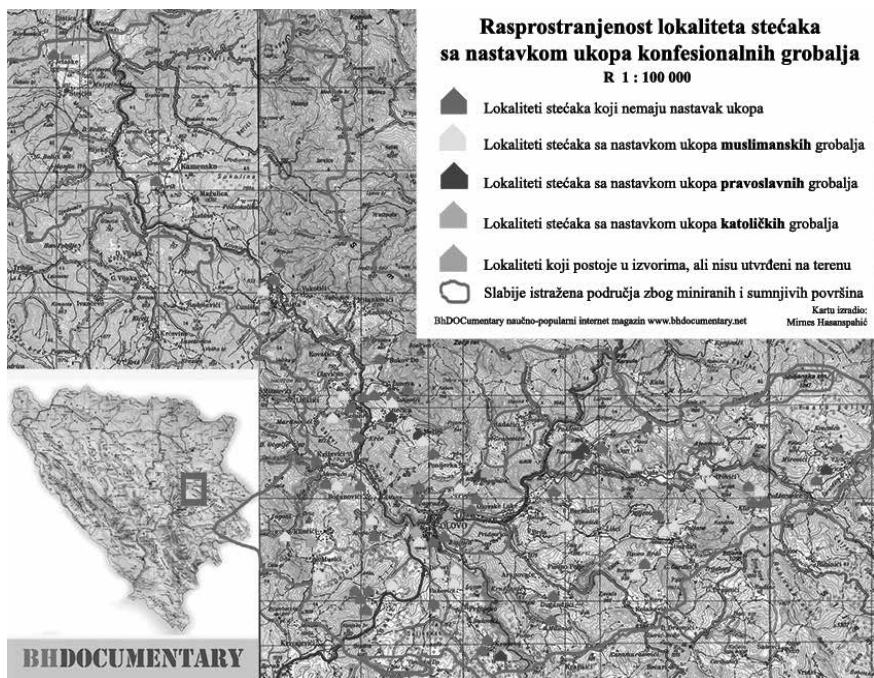
Također, zanimljiva je i unikatnost kada se radi o ukrasima na nišanima, a sa uobičajenim ukrasima potvrđena je sličnost s ukrasima na nišanima na cijelom teritoriju njihovog rasprostiranja.

S imovinskopavnog i zemljišnoknjižnog aspekta starija mezarja nisu evidentirana u zemljišnom katastru kao groblja/mezarja.¹⁵ Mlađa mezarja većinom su evidentirana kao groblja i u vlasništvu su Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, tako da izvori za proučavanje ove teme ne mogu biti samo zemljišnoknjižni podaci, nego se moraju koristiti usmeni izvori i obavezno terensko istraživanje.

Prilog 1:

¹⁵ <http://www.katastar.ba/geoportal/preglednik/>

Prilog 2:

Literatura

- Behlulović Sakib, *Zapisi o rodnom kraju, Olovo*, 2008.
- Benac Alojz, "Olovo". Srednjovekovni nadgrobni spomenici BiH. Svezak II., Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd 1951.
- Bešlagić Šefik, *Stećci – kataloško-topografski pregled*, Biblioteka "Kulturno naslijeđe". "Veselin Masleša", Sarajevo, 1971.
- Bešlagić Šefik, *Nišani XV i XI vijeka u Bosni i Hercegovini*, ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 30, Sarajevo, 1978.
- Bešlagić Šefik, *Stećci - kultura i umjetnost*, Biblioteka „Kulturno naslijeđe“, „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1982.
- Bringa Tone, *Biti musliman na bosanski način: Identitet i zajednica u jednom srednjebosanskom selu*, prevela Senada Kreso, Šahinpašić, Zagreb, 2009.
- Djedović Rusmir, *Dovišta i kulturna mjesta na području Banovića*, Zbornik radova sa Naučnog skupa kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe općine Banovići, 15. 04. 2010., Banovići, Tuzla – Banovići, 2010., 43-47; http://www.bastina.ba/images/stories/sadrzaj/2011/zbornik_radova.pdf

- **Duranović** Elvir, "Posjećivanje turbeta u Bosni i Hercegovini", *Takvim* (1436/37 god. po H), Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2015., 271-282;
- **Duranović** Elvir, "Dovište – pojmovno određenje", *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*, br. 12/2014., 2014., 285-306. Dostupno: https://www.academia.edu/12549124/DOVI%C5%AoTE_-_POJMOVNO_ODREDJENJE_PILGRIMAGE_SITES_CONCEPTUAL_DEFINITION
- **Fekeža** Lidija, "Stećci olovskog kraja", *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Tristota obljetnica stradanja samostana i crkve u Olovu (1704-2004)*, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2008., 65-80.
- **Filipović** S. Milenko, "Starine u Bakićima kod Olova", *Glasnik zemaljskog muzeja*, Historija i etnologija, Sveska 2, Zemaljski muzej, Sarajevo, 1928., 69-78.
- **Filipović** S. Milenko, "Varošica Olovo s okolinom". Preštampano iz *Franjevačkog Vijesnika* za 1934., Grafički institut "Narodna misao", Beograd, 1934.,
- **Filipović** S. Milenko, "Glasinac – Antropogeografsko-etnološka rasprava", SANU, Beograd, 1950.
- **Hasanspahić** Mirnes, "Koliko stećaka imamo", Dostupno na: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje/95-koliko-stecaka-imamo> [Objavljeno: 19.10.2014., ažurirano 30.8.2015., pregledano: 24.1.2016.], 2014.
- **Hasanspahić** Mirnes, 2015.a, "Karta rasprostranjenosti stećaka na području općine Olovo", Dostupno na: www.bhdocumentary.net/index.php/mramorje/145-karta-rasprostranjenosti-stecaka-na-podrucju-opcine-olovo [Objavljeno: 14.3.2015., Ažurirano 12.6.2015., pregledano: 10.12.2015.].
- **Hasanspahić** Mirnes 2015.b "Kontinuitet smrti - Prahistorijski tumuli kao lokacije za srednjovjekovna groblja na olovskom području", dostupno: <http://bhdocumentary.net/index.php/mramorje/175-kontinuitet-smrti-prahistorijski-tumuli-kao-lokacija-za-srednjovjekovno-groblje-na-olovskom-podrucju> [Objavljeno: 7.7.2015., pregledano: 10.1.2016.].
- **Hasanspahić** Mirnes, 2015.c, "Mramorovi olovskog kraja", *Zbornik radova sa Okruglog stola "Rijeka Krivaja kroz prošlost (prostor, vrijeme, ljudi)"* 19.9.2014. u Olovu, Institut za istoriju Sarajevo, (u pripremi).
- **Karamehmedović** A. Muhamed (nepoznata godina izdanja) *Umjetnička obrada metala*, Biblioteka Kulturno naslijeđe, Sarajevo.
- **Muftić** B. Azmir, *Bosanski jandžik (pjesme, priče, predaje, običaji, vjerovanja, izreke i poslovice Vareša i okoline, Kriva Rijeka, Crna Rijeka i Vrhovina)*, Vareš, 2004.
- **Mujezinović** Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga I, „Sarajevo-Publishing“, Sarajevo, 1998.
- **Mulaomerović** Jasminko, *Mjesec i jabuka*, BZK "Preporod", Sarajevo, 2008.

- **Palavestra** Vljako, "Svatovska groblja – problemi istraživanja", *Godišnjak ANUBiH*, Knj. XXX, Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 28., Sarajevo (113-115), 1992-97.
- **Stratimirović** Đorđe, "Stari most na Prači", *GZM*, XXXVII, Sv. 1. 91-92. 1925.
- Škaljić Abdulah, *Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku*, Izdavačka kuća „Svjetlost“, Sarajevo, 1966.
- **Truhelka** Ćiro, "Dva heraldička spomenika iz Bosne". *Glasnik zemaljskog muzeja*, Sv. II, Sarajevo, Zemaljski muzej Sarajevo, 1889., 73-76.
- **Wenzel** Marian, , *Ukrasni motivi na stećcima*, Biblioteka "Kulturno naslijeđe", "Veselin Masleša", Sarajevo, 1965.
- **Wenzel** Marian, *Bosanski stil na stećcima i metalu - Bosnian Style on Tombstones and Metal*, "Publishing", Sarajevo, 1999.

Dokumenti:

- Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: Prirodno i historijsko područje – nekropole sa stećcima, nišanima, obeliskom i ostacima Crkve sv. Roka u Bakićima Donjim, u selu Bakići Donji, općina Olovo, Broj: 02-02-170/08-12, 10.09.2008. "Službeni glasnik BiH", broj 55/09. Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3042 [Pregledano: 30.5.2015.]
- Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: Graditeljska cjelina - drvena džamija u Solunu kod Olova, broj: 06.1-2-40/09-40., 8.7. 2009. "Službeni glasnik BiH", br. 84/09, Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3251 [Pregledano: 30.5.2015.]
- Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika: Historijsko područje – Nekropola sa stećcima "Mramorje" i starim nišanima u Lavšićima, broj: 02-02-228/07-9, 5.11.2008. "Službeni glasnik BiH", br. 12/09 i 102/100, Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3055 [Pregledano: 24.1.2016.].
- Odluka, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: Mjesto i ostaci istorijskog spomenika – Stara drvena džamija u Miljevićima, broj: 07.2-02-124/07-4, 4.7.2007. "Službeni glasnik BiH", broj 75/07, Sarajevo, dostupno na: http://kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2970 [Pregledano: 24.1.2016.].

Internet

- www.katastar.ba/geoportal/preglednik/ - Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove
- www.kons.gov.ba - Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Sarajevo

- www.bhdocumentary.net - BhDOCUMENTARY naučno-popularni internetski magazin (ISSN 2303-615X)

Karte i katastarski planovi

- Katastarska skica: Stojčići, Prov. Bosnien, Kr. Dol. Tuzla, Bez. Kladanj, 1882-85. godina.
- Bosnien und Hercegovina, Kladanj und Čevljanovic, Mafsstab 1:75.000, Nach Aufnahme 1885., Nach Zeichenschlüssel 1894. Teilweise berichtigt bis 15. I 1912. K.u.k Militärgrographisches Institut
- (Footnotes)
- 1 Iako se u literaturi navode pod tri različita naziva (topuz/kijača/štap), uvijek se radi o apsolutno istom ukrasu i skoro uvijek je izveden plastično. Tako je i na olovskom području.
- 2 Naziv za ovaj ukras koji se koristi u literaturi je: jabuka, polujabuka, kugla i polulopta. Ovaj ukras susrećemo na nišanima, stećcima i kršćanskim nadgrobnim spomenicima. Više o simbolici ovog ukrasa može se pročitati u Mulaomerović, 2008. 106-121; Wenzel, 1965.133; Bešlagić, 1978. 57-61; Bešlagić, 1982.174.
- 3 Svih devet „S“ motiva ili spirala nalaze se samo na jednom nadgrobnom spomeniku, a to je nišan iz Petrovića (Fotografija 5). Nišan je u obliku stupa. Na tri strane nalaze se po dva para ovih spiralnih zavoja, a na jednoj strani viri pola još jednog para spirale. Po podacima koje smo sakupili iz usmenih izvora, ovaj nišan je nekada bio oboren, pa naknadno uspravljen, tako da sada ne znamo koliko je njegova izvorna visina, da li je bio prelomljen ili samo oboren, koliko ga sada ima ispod površine tla ili koliko je nasipa oko njega? S obzirom na to da se ukrasi na spomenicima ovog oblika (stuba) obično nalaze na gornjem dijelu spomenika, skoro nikada pri dnu spomenika, sigurno da je ovaj spomenik duboko u zemlji i da na njemu ima još ponešto što se ne vidi.
- 4 Divit (ar.) pernica sa mastionicom zajedno. Pernica se sastoji od duguljaste kutije u kojoj se drže kalemi od trstike, a na njenom jednom kraju pričvršćena je mastionica (zv. kulkuma). Pernica se zadijevala za pas ili bensilah, a mastionica bi štitala da divit ne propadne kroz pas. Divit je pravljen od metala i obično je žute boje. U mastionici je smotak konaca natopljen mastilom zv. murećefom, kako se ne bi mastilo prolilo. <tur. divit < per. Dewit <ar. Dāwā (Škaljić, 1966. 220).

الشواهد والمقابر القديمة في أنحاء أولوفو

هذه المقالة عبارة عن بيان جامع لنتائج البحث في شواهد القبور والمقابر المسلمة القديمة في أنحاء بلدية أولوفو. وقد جرى هذا البحث بالتزامن التقريبي مع البحث في بلاطات الأضرحة القروسطية المسماة بستيتشاك في المنطقة نفسها. ومما أبدى البحث أن من مجموع مواقع القبور القروسطية والبالغ عددها ٨٢ موقعا هناك ٣٦ موقعا استمر فيها دفن الموتى في الفترات اللاحقة من الماضي. واستمر الدفن أحيانا في مواقع الأضرحة ذاتها وفي أحيان أخرى على بعد لا يتجاوز ٣٠٠ متر عنها. وأما تلك المواقع الـ ٣٦ فمئها ٢٦ مقبرة مسلمة.

Mirnes Hasanspahić

Tombstones and Old Burial Grounds in the Olovo Area

Summary

This paper is a summary of the results of the research of Muslim tombstones (nišan – nišani) and old burial grounds in the Olovo area. This research was done approximately at the same time and in the same area as the medieval tombstones (stećak – stećci) research. From a total of 82 sites of medieval cemeteries, on about 36 of them there is a «continuity of death», i.e. the formation of confessional cemeteries and continuation of burials in the later periods of the past. Sometimes the continuation of burials was at the same location where the medieval tombstones were, and sometimes at distances up to 300 meters. Out of these 36 sites, 26 are Muslim cemeteries.

